

Derleme

ENGELSİZ BİR KENT TASARLAMADA YEREL POLİTİKALARIN ÖNEMİ

The Importance of Local Policies in the Planning of an Accessible City

Serap Fırat*

* Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi İktisadi
ve İdari Bilimler Fakültesi

ÖZET

İspanya'nın Barselona kentinde imza ve taahhüt altına alınan, Avrupa Kongresinin "Kent ve Engelliler" şartına göre, yerel yönetimler, engellilerin kültürel, sportif ve eğlence faaliyetlerine toplumun tüm diğer kesimleri gibi katılmalarını sağlamalıdır. Engellilerin kentsel alan kullanımının engelli olmayanlarla eşit düzeyde gerçekleştirilebilmesi için acil mekânsal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Özellikle engelliler için ulaşım hizmeti çok önemli bir hak niteliğini taşımaktadır. Belediyeler engellilerin kent içindeki hareketliliğinin sağlanabilmesi için özel önlemler geliştirmeli, alternatif servisler ve ekonomik koşulları hazırlamak suretiyle toplumun diğer kesimiyle eşit düzeyde hareket etmelerini güvence altına almalıdır.

Anahtar Sözcükler: Ulaşım, erişilebilirlik, sosyal sorumluluk, kentli hakları, belediye.

ABSTRACT

On the occasion of the European Congress "The City and the Disabled", held in Barcelona, Spain, the undersigning cities assume that the Municipal Governments have to within their area of competence, promote and ensure the access of disabled persons to cultural, sporting, and recreational activities and, in general, to the participatory coexistence with the community. Urgent spatial arrangements should be accomplished to enable the handicapped people to use urban spaces equally with that of the non-handicapped individuals. Especially transportation is very important right for disabled person. Municipalities must adopt the necessary measures ensuring free mobility of disabled persons throughout the city, and special care will be taken to adapt regular means of passenger transport, and will establish, for those disabled persons who by reason of their disability are denied access, alternative services and special economic conditions to ensure their mobility on equal terms with the rest of the population.

Key Words: Transportation, accessibility, social responsibility, urban rights, municipality.

GİRİŞ

Bu çalışma, özürsüzler için kent yaşamında ortaya çıkan engelleri aşmada yerel yönetimlere düşen görevlere vurgu yapmayı ve engelsiz bir kent kurulumunda, ana eksenini "ulaşılabilirlik" şeklinde tanımlamayı amaçlamaktadır. Ulaşılabilirliğin başlangıcı "taşınabilirlik" ise de sonul hedefi "ulaşılabilirlik" olmalıdır. Yasal ve yönetsel birçok metin kentlilerin bu haklarını garanti altına almakta ise de uygulamada önceliklendirme bir siyasi karar olarak kalmaktadır.

Çalışmanın bir önemli bölümü de "taşınabilirlik" konusunda, çağdaş bir

örnekten hareket ederek, yapılması gerekenleri vurgulamaktadır. Bu bölümde Kanada'nın Vancouver kentinde edinilen gözlemler paylaşılmaktadır.

Çalışmanın akademik vurgularına geçmeden bir edebi desteği anımsamak yararlı olabilir. Nobel ödüllü büyük yazar Jean Paul Sartre'ın savaşı konu edindiği ve "Uyanış", "Bekleyiş" ve "Tükeniş" isimli kitaplarından oluşan "Özgürlük Yolları" üçlemesinde, Charles isimli bir tekerlekli sandalye mahkumu karakter vardır. Savaşın patlak vereceği anlaşılınca içinde bulunduğu hastanedeki hastaların acilen başka bir kente nakledilmeleri gerekir. Savaş koşullarında, nakil için yük trenlerinin kullanılması, Charles'ın bakış açısıyla anlatılır ve "hasta trenleri" yerine "yük vagonlarında" taşınan özürülülerin sıkıntıları ifade edilir; "taşınabilirlik" aşamasının, zor koşullarda daha da vahim sonuçlar üreterek ne denli yaralayıcı olabileceği vurgulanır:

Charles doğruldu, endişeyle çevresine bakındı. Garın girişinde sıralanmış, ikiyüzden çok sedye vardı. Hamallar onları teker teker trenin geleceği yere itiyorlardı... Bunalarak,

-Bu, bu tren değil, değil mi diye sordu.

Memur dalga geçerek,

-Beğenemediniz mi? Nasıl bir tren olsun isterdiniz? Orient Expressi gibi mi olsaydı?

-Ama bunlar yük vagonları!

-Yolcu treninle gidemezsiniz ki. Sıraları kaldırmak gerekirdi, o da çok zor iş değil mi?

Hamallar tekerlekli iskemlelerin, sedye kısmını iki ucundan tutup kaldırıyor, tekerleklerinden kurtarıp vagonlara taşıyorlardı... Charles hiddetlenerek,

-Hasta trenleri vardı, dedi.

-Ya öyle mi? İşleri yoktu da savaşın arifesinde yatalaklar için hasta trenlerini Berc'e göndereceklerdi.

Charles cevap vermek istedi, fakat iskemlesi birden sarsıldı, başı aşağı gelerek havaya kalktığını hissetti....

Isı, sessizlik, bunalım... Güzel hasta-bakıcı gelmişti...

-Çılgınlık dedi... Eğer bir dakika kafa yoraydınız, erkeklerle kadınları aynı yere koymamak gerektiğini anlardınız.

-Biz getiriliş sırasına göre yerleştirdik.

-Bunları birbirinin önünde nasıl temizlerim, söyleseydiniz...

Charles kendini pislik içinde hissetti; kızların önünde oturağı istemek ne utandırıcı şey. Sıktı kendini, sonuna kadar kendimi tutacağım diye düşündü. (Sartre, 1965: 215-228)

Belki bu metni, savaş koşullarını anlattığı için görece silik bir görüntü olarak düşünebiliriz. Ama günlük yaşantımızın pek çok karesinde karşımıza çıkabilen benzer sorunları düşündüğümüzde, çağdaş yaklaşımların gerisinde kalan her uygulamada, özürülülerin benzer acıları yaşadıklarını düşünmek gerekmektedir.

I – YEREL YÖNETİMLERİN GÖREVLERİNİ AÇIMLAYAN YASAL VE YÖNETSEL METİNLER

Günümüzde yerel yönetimleri bu konuda yükümlülük altına sokan pek çok yasal ve yönetsel metin bulunduğu daha önce ifade edilmişti. Bunlara ek olarak özellikle büyükşehir belediyeleri başta olmak üzere birçok belediye bünyesinde kurulan engelliler hizmet birimleri

de bu görevleri yürütmek ve koordine etmek üzere kurulmuş bulunmaktadır. Yeterli yaygınlığa ve kurumsallığa ulaşmamış bulunsa da bu birimlerde çok gönüllü bir çaba sürdürülmektedir. AB fonlarıyla desteklenen işgücü projeleri, kentsel mekan ve kent mobilyaları düzenlemeleri, sosyal ve kültürel programlara ilişkin çeşitli etkinlikler yürütülmektedir. (Daha geniş açıklama için, Fırat, 2008: 89-100)

A - Avrupa Sosyal Şartı

1961 yılında Turin'de imzaya açılan ve 1965 yılında yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartı, temel sosyal ve ekonomik hakları koruyan ve medeni ve politik hakları garanti eden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni takviye eden bir Avrupa Sözleşmesi'dir. Türkiye de Şart'a taraf ülkelerdendir. Şart ve 1988 Ek protokolü bir dizi temel hakkı garanti altına almakta olup, 15. maddesinde, "Özürlü kişilerin bağımsızlık, sosyal entegrasyon ve toplum yaşamına katılma hakkı" ayrıntılandırılmaktadır. Buna göre kapsamı genişletilen madde ile Şart, artık sadece mesleki eğitim ve mesleki rehabilitasyona atıfta bulunmakla yetinmemekte, aynı zamanda özürlü kişilerin bireysel sosyal entegrasyon, şahsi bağımsızlık ve toplum yaşamına katılma hakkını düzenlemektedir.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü Sosyal Şart Sekreterliği tarafından hazırlanmış "Avrupa Sosyal Şartı Temel Rehberi"nin "Avrupa Sosyal Haklar Komitesi Dava Hukuku Özeti" olarak eklenen bölümünde, madde ile getirilen hakların "eğitim hakkı" ve "çalışma hakkı" olarak iki temelde toparlandığı görülmektedir. (Avrupa Sosyal Şartı Temel Rehber, 2001: 177-178)

B - 159 Nolu ILO Sözleşmesi: Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Sözleşmesi

Özürlülerin çalışma hakkı, ILO'nun "Mesleki Rehabilitasyon ve Özürlülerin Çalıştırılmasına İlişkin 159 sayılı Sözleşme"sinde de garanti altına alınmakta ve koşullar düzenlenmektedir. (Odaman, 2002: 495)

20 Haziran 1983 tarihinde ILO tarafından kabul edilen sözleşme, sakatların iş yaşamlarını konu edinen bir sözleşmedir. Ülkemizde de 1999 tarihli 4407 sayılı yasa olarak hukuki zemin kazanmıştır.

Bu Sözleşme, sakat terimini, "uygun bir iş temini, muhafazası ve işinde ilerlemesi hususundaki beklentileri, kabul edilmiş fiziksel veya zihinsel bir özür sonucu önemli ölçüde azalmış olan bir bireyi" ifade etmek üzere kullanmaktadır. Sözleşmenin tarafları olan ülkeler, mesleki rehabilitasyonun gayesini, bir sakatın, uygun bir iş edinmesi, sürdürmesi ve işinde ilerlemesini müktedir kılmak ve bu şekilde sakatın topluma entegrasyonunu veya reentegrasyonunu kolaylaştırmak, geliştirmek şeklinde dikkate alır.

Sözleşme, Sakatlar İçin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Politikası Prensiplerini; Sakatlar İçin Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdam Hizmetlerinin Geliştirilmesi İçin Ulusal Düzeyde Gerçekleştirilecek Faaliyetlerin çerçevesini belirlemektedir. (<http://www.muhamke.net/159-nolu-ilo-sozlesmesi-t2455.html>)

Gerek yasal mevzuat uyarınca gerekse sosyal hizmet alanında gösterdikleri özel önem ve duyarlık çerçevesinde, özürlü çalışanlara sahip olan belediyelerin, çalışma koşullarının gözetilmesinde bu yükümlülükleri dikkate almalı bir zorunluluktur.

C - Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi

Dünyada yaklaşık 650 milyon engelli olduğu tahmin ediliyor. Engelli Hakları Sözleşmesi için müzakereler 2002'de başlamıştı. 13 Aralık 2006'da BM Genel Kurulu'nda oylamasız kabul edilmiştir.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, 80'den fazla ülke tarafından kabul edildi. Türkiye, sözleşmeye imza atan ilk ülkelerden biri oldu. Sözleşme, ülkelere 'engelli hakları' açısından pek çok yükümlülük getiriyor. En önemlisi, engellilere karşı olumsuz önyargılarla mücadele edilmesi isteniyor.

"Genel ilkeler, genel yükümlülükler, eşitlik-ayrımcılık yasağı, erişilebilirlik, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam, siyasi ve kamusal hayata katılım" ana başlıklarından oluşan Engelli Hakları Sözleşmesi, 50 maddeden oluşuyor. Sözleşmenin amacı, engellilerin haklarını geliştiren kanunların çıkarılması ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması.

Sözleşme, 20 ülkenin parlamentosunda onaylandıktan sonra yürürlüğe girecek. Bu sürecin en geç 2009'da tamamlanması öngörülüyor. İmza atan ülkelerin, sözleşmenin öngördüğü maddeleri yerine getirip getirmediğini, 12 kişiden oluşacak bir komite denetleyecek. Ülkeler, komiteye dönem dönem rapor verecek. Sözleşmedeki yükümlülüklerini yerine getirmeyen devletler, özel bir komite tarafından yürütülen soruşturmaya tabi tutulacak. (http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/13683/)

Sözleşmenin 20. Maddesi "Kişisel Hareketlilik" konusuna ayrılmış olmakla, asıl konumuzla ilgili bölüm Madde 9'da "Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik" başlığı altında düzenlenmektedir. Madde incelendiğinde

sözleşmenin, ulaşılabilirliği, yalnızca fiziksel olarak tanımlamadığı ve "bilgiye erişilebilirlik" olgusunu da aynı önem ve düzlemde algıladığı görülmektedir.

"Madde 9 "Erişebilirlik/Ulaşılabilirlik":

1. Taraf Devletler özürülülerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve özürülülerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dahil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal ve hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır. Bu tedbirler erişim önündeki engellerin tespitini ve ortadan kaldırılmasını da içerecektir. Bu tedbirler aşağıda belirtilen yer ve hizmetler bakımından da geçerlidir:
 - (a) Binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dahil diğer kapalı ve açık tesisler;
 - (b) Elektronik hizmetler ve acil hizmetler de dahil olmak üzere bilgi ve iletişim araçları ile diğer hizmetler.
2. Taraf Devletler aşağıdakileri gerçekleştirmek için de uygun tedbirleri alacaklardır:
 - (a) Kamuya açık veya kamu hizmetine sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve rehber ilkelerin geliştirilmesi, duyurulması ve bunlara ilişkin uygulamaların izlenmesi;
 - (b) Kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin özürülülerin ulaşılabilirliğini her açıdan dikkate almalarının sağlanması;

- (c) İlgili kişilerin özürhüleri karşılaştığı ulaşılabilirlik sorunlarıyla ilgili olarak eğitilmesi;
- (d) Kamuya açık binalar ve diğer tesislerde Braille alfabesi ve anlaşılması kolay biçimde işaretlemeler yapılması;
- (e) Kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dahil çeşitli canlı yardımcıların ve araçların sağlanması;
- (f) Özürhüleri bilgiye erişimini sağlamak için onlara uygun yollarla yardım ve destek sunulmasının teşvik edilmesi;
- (g) Özürhüleri İnternet dahil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişiminin teşvik edilmesi;
- (h) Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım çalışmalarının ilk aşamadan başlayarak teşvik edilmesi ve böylece bu teknoloji ve sistemlere özürhüleri tarafından asgari maliyetle erişilebilmesinin sağlanması.” (http://www.ozida.gov.tr/ozcalisma/ozurlu_kisilerin_haklari.htm)

Bu listeden de izlenebileceği üzere, “binalar, yollar, ulaşım araçları ve okullar, evler, sağlık tesisleri ve işyerleri dahil diğer kapalı ve açık tesisler” olarak tanımlanan tüm yerler, gerek inşa gerek kullanım aşamasında belediyelerce denetlenen yerlerdendir. Bilgiye erişim konusu ise, özellikle belediyelerin, parçacıl eğitim programlarını çok aşan bir çerçevede konuyu ele almalarını gerektirmektedir.

D - Avrupa Kentsel Şartı

Avrupa Kentsel Şartı, Avrupa Konseyi Avrupa Yerel Yönetimler Konferansı'nda Mart 1992'de kabul edilmiştir. Şart diğerlerinden farklı olarak Hükümetlerin değil yerel yönetimlerin imzasına açılmıştır. Türkiye'de henüz anlaşmayı imzalayan bir belediye olmamıştır. (<http://www.yerelnet.org.tr/uluslararası/avrupakonseyianlasma7.php>)

Şartın “Kentlerdeki Özürhü ve Sosyo-Ekonomik Bakımdan Engelliler” bölümünde ilkeler şöyle sıralanmaktadır:

1. Kentlerin, herkesin her yere erişebilirliğini sağlayabilecek şekilde tasarlanması
2. Özürhü ve engellilere ilişkin politikaların, hedef gruplar için aşırı himayeci değil, toplumla bütünleştirici olması
3. Özürhüleri ve azınlıkları temsil eden derneklerin kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışması
4. Evler ve işyerlerinin özürhü ve engellilere uyurlanabilir biçimde tasarlanması
5. Seyahat, iletişim ve kamu ulaşımının tüm insanlar için erişilebilir olması (İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 1996)

İspanya'nın Barselona kentinde imza ve taahhüt altına alınan, Avrupa Kongresinin “Kent ve Engelliler” şartına göre, yerel yönetimler, engellilerin kültürel, sportif ve eğlence faaliyetlerine toplumun tüm diğer kesimleri gibi katılmalarını sağlamalıdır. Engellilerin kentsel alanı kullanımının engelli olmayanlarla eşit düzeyde gerçekleştirilebilmesi için acil mekansal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir. Özellikle engelliler için ulaşım

hizmeti, çok önemli bir hak niteliğini taşımaktadır. Belediyeler engellilerin kent içindeki hareketliliğinin sağlanabilmesi için özel önlemler geliştirmeli, alternatif servisler ve ekonomik koşulları hazırlamak suretiyle toplumun diğer kesimiyle eşit düzeyde hareket etmelerini güvence altına almalıdırlar. (http://www.bcn.es/ciutat-disminucio/angles/a_dec02.html)

D - Belediye Kanunu

5393 sayılı yeni Belediye Yasası'nın "Belediyenin Görev, Yetki ve Sorumlulukları" başlığını taşıyan Üçüncü Bölümünün 14. maddesine göre, Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla;

- a) İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000'i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar.
- b) Okul öncesi eğitim kurumları açabilir; Devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilir, her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilir; sağlıkla ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilir; kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin

korunmasını sağlayabilir; bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir. Gerektiğinde, öğrencilere, amatör spor kulüplerine malzeme verir ve gerekli desteği sağlar, her türlü amatör spor karşılaşmaları düzenler, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan sporculara belediye meclisi kararıyla ödül verebilir... Hizmet sunumunda özürsüz, yaşlı, düşkün ve dar gelirli-lerin durumuna uygun yöntemler uygulanır.

Maddeye genel olarak bakıldığında, "mahalli ve müşterek" nitelikte olan tüm hizmetleri yürütmeye belediyelerin görevli olduğu görülmektedir. Konumuz dahilinde bulunan ve "sosyal hizmet" kavramı kapsamında değerlendirilebilecek tüm hizmetler de koyu olarak yazılmıştır ve hemen tümü "engelli" kavramıyla karşılanabilecek toplum kesimlerine götürülecek hizmetleri sıralamaktadır. Dolayısıyla bu maddelerden hareketle, "özel eğitim/bakım" gerektiren pek çok durumda, artık "yerel hizmet" olarak belediyelerin de temel işlev yüklenmesi gerekmektedir.

"Belediye hizmetlerine gönüllü katılım" başlıklı 77. Maddeye göre ise: "Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürsüzlere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygulur. (Doğanyüçit, 2005: 129)

E - Özürlülere Yönelik Özel ve Resmi Bakım Merkezleri Yönetmeliği

Belediyelerin bazı görevleri de doğrudan özürlülere konu edinen yasa metinlerinde yer bulmuş hükümlerdir. Örneğin “Bakım Muhtaç Özürlülere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği” ve “Bakım Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmi Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği” 30/07/2006 tarih ve 26244 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. (http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Mevzuat/Yonetmelikler/Ozel_Bakim_Merkezleri.asp)

Bu yönetmeliklerde yer alan bakım merkezinde bulunması zorunlu bölümlerin, fiziki özellikleri ve donanımı için gerekli malzemeler aşağıda belirtilmiştir. Ayrıca aşağıda belirtilen bölümlerden grup etkinlikleri odası, çok amaçlı salon, yemekhane, bahçe, yatak odaları, banyo ve tuvalet fiziki düzenlemesinin, Türk Standartları Enstitüsünün TS 9111 kod numaralı “Özürlü İnsanların İkamet Edeceği Binaların Düzenlenmesi Kuralları” standardına göre yapılması zorunludur.

Belirtilen zorunluluğun haricinde, merkez binasının girişi, rampaları, merdivenleri ve asansörleri gibi diğer bölümlerin tekerlekli sandalye kullanan bedensel özürlülerin kullanımına uygun olarak düzenlenmesine özen gösterilmelidir.

Bütün bu yasal mevzuata ek olarak diğer bazı yasal ve yönetsel metinlerde de konuyla ilgili diğer bazı hükümler de bulmak mümkündür. Çağdaş yönetim anlayışı tüm yerel yönetim birimlerini bu görevler konusunda özel bir duyarlık geliştirmeye yönelmektedir. Özellikle AB fon ve projeleri de “sosyal hizmet ve destek” konularında önceliklerini bu alana yöneltmiş durumdadır.

II – YEREL YÖNETİMLERİN ENGELSİZ BİR KENT TASARLAMA GÖREVLERİ

A - Fizik Mekan Düzenlemeleri: Ulaşılabilirlik

“Ulaşılabilirlik” kavramı, yaşam içerisindeki fiziksel ve sosyal tüm gereksinimler için ulaşılabildiği yapıya ulaşım olanağını değerlendiren bir yaklaşımdır. Konutların, iş ve alışveriş merkezlerinin, tiyatro ve parkların “ulaşılabilir ve kullanılabilir” olması gerekmektedir. Üstelik bu sorun günümüzde yalnızca “engelli” olarak tanımlanan kişiler için değil, hemen tüm insanlar için gereklidir. Çünkü genellemeler, “ortalama” ölçülerden hareket etse de ortalamayı aşan pek çok durum mevcut olabilir. Fiziksel farklılıklarımız kadar, geçici veya kalıcı yaşayabildiğimiz “hareket engeli”, ulaşılabilirliğin sorgulanmasını gerektiren durumlar yaratabilir.

“Hareket engeli son derece geniş kapsamlıdır. Kaza, hastalık ve doğumsal nedenlerle hareket, görme, işitme veya anlama güçlüğü çeken insanları içerir. Kayak kazası geçirip ayağını incitenler, küçük çocukları veya taşıdıkları ağır bir yük nedeniyle geçici hareket kısıtlılığı olanlar da bu gruba dahildir. Herkesin yaşamı boyunca bir veya birçok kez hareketi engellenmiştir. Bu nedenle iyi düzenlenmiş bir ulaşımın büyük önemi vardır.” (Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999: 11) Yaşlılık da önemli bir hareket engeli olup, birçok durumda bu engellerden birden fazlası da aynı anda yaşanabilmektedir.

Bu çalışma, “ulaşılabilirlik sorunlarının birer “kent engeli” olarak nitelendirilmesi gerektiği ve gerçek aşılması gereken “engel”in kentlerde bulunduğunu savlamakta ve dolayısıyla aşağıdaki soruyla

gerçek ifadesini bulmaktadır. “Yaşlı ya da sakatın evinden çıkıp, para çekeceği, bankamatige gideceği yolda; yaya geçidinde butonlu ışık ve ikaz araçları, yol boyunca çeşme - gölgelik - büfe - genel tuvalet, oturma birimleri, üst-alt geçitlerde asansör bulunmuyor ise, kaldırımlar alçak/yüksek, merdiven rıht - baskıcı standart dışı, kaldırım döşemeleri oynak, parkların aydınlatılması yetersiz, toplu taşıma durakları zemini engebeli ise, o kent, “özgür” bir kent değil, “özürlü” bir kent olmaz mı?” (Dönümcü, 2006)

“Ulaşılabilirlik” kavramı, yaşam içerisindeki fiziksel ve sosyal tüm gereksinimler için ulaşılması gereken yapılara ulaşım olanağını değerlendiren bir yaklaşımdır. Konutların, iş ve alışveriş merkezlerinin, tiyatro ve parkların “ulaşılabilir ve kullanılabilir” olması gerekmektedir. Üstelik bu sorun günümüzde yalnızca “engelli” olarak tanımlanan kişiler için de değil, hemen tüm insanlar için gereklidir. Çünkü genellemeler, “ortalama” ölçülerden hareket etse de ortalama aşan pek çok durum mevcut olabilir. Fiziksel farklılıklarımız kadar, geçici veya kalıcı yaşayabildiğimiz “hareket engeli”, ulaşılabilirliğin sorgulanmasını gerektiren durumlar yaratabilir.

“Herhangi bir yetersizliği olan kişi, ulaşılabilirliği olan bir mekanda sakat değildir. Sağlam bir kişi, ulaşılabilirliği olmayan bir mekanda engellidir.” (Herkes İçin Ulaşılabilirlik Seminer Notları, 2001: 41)

Mümkün olduğunca geniş bir grubun ihtiyaçlarını bir araya getiren bir ulaşılabilirlik düzeyi amacı, “bütünleştirilmiş ulaşılabilirlik yaklaşımı” olarak isimlendirilir. Bu yaklaşıma göre ulaşılabilirliğin dayandığı belli prensipler ve sınanabilir kriterler vardır: (Aşağıdaki tablo, Ulaşılabilirlik İçin Avrupa El Kitabı, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Yayınları, Çev.Hamide Tokmak, Düzeltilmiş Baskı, Ankara 1995, s.12-30’da yer alan bilgilerden derlenmiştir.)

B - Kentiçi Ulaşımında Özürlülere Dönük Örnek Uygulamalar: Kanada, Vancouver

Vancouver Kanada’nın Britanya Kolumbiyası eyaletinde bulunan bir şehirdir. Batı Kanada’nın en büyük, ülkenin de üçüncü büyük metropolüdür. Büyük Vancouver Bölgesi’nin (Greater Vancouver Regional District) şehirlerinden biridir. Amerika sınırına 40 km uzaklıktadır.

Şekil 1. Ulaşılabilirlik ilke ve ölçütleri

(<http://www.egitimkanada.com/vancouver-kanada-ingilizce-dil-okullari.asp>)

Vancouver kentindeki yaşam standardı, Vancouver Mercer Human Resource Consulting tarafından yayınlanan ve her yıl düzenlenen Yaşam Kalitesi anketinin 2005 Yılı anketinde Dünya 3.sü olmuştur. İsviçre'nin Cenevre ve Zürih şehirleri birinciliği ve ikinciliği paylaşırken Vancouver'ın skoru hemen bu iki şehrin arkasından gelmiş; Vancouver'ı sırasıyla Viyana ve diğer Kanada şehirleri olan Toronto, Ottawa, Montreal ve Calgary izlemiştir. Tüm bu 5 Kanada şehri, ankette "kişisel güvenlik" açısından ve Kanada'nın politik olarak düzenli bir ülke olması açısından övgüye layık bulunmuşlardır. (<http://www.vec.ca/turkish/1/vancouver-best.cfm>)

Elbette bu kalitenin kentiçi ulaşımaya yansımaması düşünülemezdi. Hatta denebilir ki kente dışarıdan gelenlerin ilk karşılaştıkları gösterge budur. Konu özürülülerin kentiçi ulaşımalarına geldiğinde ise imrendirici düzenlemelerle karşılaşılmaktadır.

1. Genel Olarak Vancouver'da Kentiçi Toplu Taşım

Son derece düzenli olarak kurgulanmış kentiçi ulaşım ağı; tamamen dakik ve her bir hattı özel süreleriyle sınırlandırılmış duraklarıyla, asla iki otobüsün aynı anda durakta buluşmadığı ve böylece hiçbir karmaşanın yaşanmadığı ulaşım süreleri ile Vancouver'da kentiçinde otobüsle ulaşım gayet rahat. Kentin tümünü kesen düzgün yollar nedeniyle hangi hatta binerseniz binin, aynı adlı caddenin mutlaka bir başka noktasından geçen ve böylece konuk ettiği yabancıların kente yabancılık çekmelerini önleyen bir durak sistemi bulunmakta.

Genellikle tüm duraklarda otobüslerin ulaşım dakikaları gösterilmekte, ama tesadüfen tamamen yabancı olduğunuz bir noktada herhangi bir durağa gittiyseniz ve burada o dakika çizelgesi bulunmamakta ise ve otobüsün kaç dakika sonra durakta olacağını öğrenmek istiyorsanız, 155 benzeri bir kodu arayarak, durakta yazılı kod numarasını yazarak bilgi isteyebiliyorsunuz. Ücretsiz olan bu hizmet çerçevesinde, birkaç saniye içinde o durağa otobüsün kaç dakika içinde ulaşacağı bilgisi telefonunuza geliyor ve böylece bu sürenin beklemeye değer olup olmadığı ya da karşı kafeden bir küçük alışveriş yapmanıza izin verip vermeyeceğini anlamış oluyorsunuz.

Daha birçok detay hizmette insanı esas alan bir yaklaşımla kurgulanmış olduğundan, yaşamı kolaylaştırıyor ve rahatlatıyor. Eğer ulaşmak istediğiniz yere varış için gereken saatte durakta bulunursanız sorun yaşamıyor, geç kalmışsanız da hiçbir koşulda otobüsün gerekenden hızlı gitme olanağı olmadığını bildiğinizden siniriniz bozulmuyor. Hatlar, yolcu sayıları ve yolculuk süreleri gibi konularda gerçekleştirilmiş olan bilimsel çalışmalar doğrultusunda verilen hizmet ulaşımın düzen ve güvenliğini garanti ediyor. Otobüsün dışında kalma gibi bir durum yaşamayacağınız ve otobüs şoförünün de olağan süreleri aşacak bir tavrı olamayacağı için itiş akış yaşamıyor. Bütün bu hususlar genel tabloyu vermekte ise de konumuz özelindeki uygulamalar ise daha da dikkat çekici.

2. Vancouver'da Özürülülerin Kentiçi Toplu Taşımı

Bu kentte hiçbir tekerlekli araç sahibi kent içi ulaşımında sorun yaşamamakta, hatta birincil öncelikleri tamamen garanti altına alınmış bulunmaktadır. Tümünü, insanların rahatlıkla binebilecekleri yükseklikte

tasarlanmış olan otobüsler, ülkemizdeki yaşlıları imrendirecek şekilde durağa yanaştıklarında, ayrıca durağa doğru eğilebilme kapasitesine sahipler. Böylece adiminızda herhangi bir açığı değişikliği yapmadan otobüse binmeniz mümkün olmaktadır.

Eğer durakta bir tekerlekli sandalye kullanan yolcu varsa, durakta hiç kimse otobüse yönelmiyor ve herkes önce bu kişinin binmesini bekliyor. Otobüs içinde ise durakta bir tekerlekli sandalyelinin bulunduğu görüldüğünde adeta bir seferberlik hali başlıyor, tüm gençler yerlerinden kalkarak arka bölümlere yöneliyorlar. Çünkü otobüsün ön kısmında bulunan koltuklar kaldırılabilir şekilde tasarlanmış ve bir tekerlekli sandalyeli yolcunun oturabilmesi için ortalama 4 koltuğun kaldırılması gerektiğinden önce, diğer yolcular tarafından otobüs içinde düzenleme yapılıyor.

Amerika'da da tekerlekli sandalyeli yolcular için yer ayrılmış olsa da; orada, biniş orta kapıdan gerçekleştiriliyor ve çocuk arabaları için de kullanılan boşluk alana tekerlekli sandalyeli yolcu yerleşiyor. Ancak doğru gözlemlerim, orada, tekerlekli sandalye kullanan yolcu kenarlara tutunmakla yetinmekte ve emniyet kemeri uygulaması bulunmamakta idi. Vancouver'da ise tekerlekli sandalyeli yolcuyla gören otobüs şoförü der-

hal otobüsü durduruyor, gerekiyorsa yolcuları ikaz ederek kaldırıyor ve yolcuyla tekerlekli sandalyeler için ayrılan bölüme yerleştirerek emniyet kemerini bağlıyor, bu konuda sandalyeli yolcunun refakatçisine bu işi bırakmadan kendisi yapıyor.

Bu işlem yolcu bir durak yolculuk edecek olsa bile her seferinde gerçekleştiriliyor ve diğer yolcular ancak bu işlem tamamlandıktan sonra otobüse binmeye başlayabiliyorlar. Yolcunun ineceği durakta da süreç aynı şekilde otobüs şoförünün otobüsü durdurarak, emniyet kemerini çözmesi ve önce bu yolcuyla indirmesi ile tamamlanabiliyor. Bu durakta da tekerlekli sandalyeli yolcu inmeden herhangi bir kişi otobüse binemiyor, önden de iniş yapamıyor.

Aynı uygulama görme özürülü kişiler için de geçerli. Yaygın olarak bu kişiler, kendilerine eşlik edecek bir evcil hayvana, özellikle bir köpeğe bağlılar. Aynı şekilde durakta köpeği ile bekleyen görme özürülü kişi biniş ve iniş önceliğini kullanıyor. Bu kişiler için emniyet kemeri zorunluluğu bulunmamakta. Evcil hayvanlara alışkın toplum ise bir otobüse köpeğin binmesini herhangi bir şekilde sorgulamıyor ve köpek de aynı olağanlıkla kimseye zarar vermeyi düşünmeden, sahibinin dizinde güvenle oturuyor. (Bu kentte özürülü olmadan da kişilerin hayvanlarını otobüse bindirip bindiremeyecekleri konusunda

Şekil 2. Vancouver'da bir engellinin otobüsteki yeri

kesin bir bilgi edinmemiş olmama karşın, bunun mümkün olduğunu sanmaktayım. Çünkü örneğin Belçika'da, köpeği olan kişiler rahatlıkla belediye otobüslerine binebiliyorlar.)

C - Dünyaca Ünlü Kayak Merkezleri Olan Vancouver'da Özürlülerin Kayak Keyfi

Vancouver, teknolojiyle güçlendirdiği refahını, insan odaklı yönetim anlayışıyla da bütünleştirdiğinde; özürlüler için sadece zorunlu hizmetlerin değil, insani gereksinimlerin tümünün dikkate alındığı ve eğlence de dahil olmak üzere her konuda eşitliğin sağlandığı bir sisteme sahip olarak görünmektedir.

Vancouver'a 25 km uzaklıktaki Grouse Mountain, kış sporları merkezi, dünyaca ünlü bir spor ve eğlence merkezi. Ancak bu zor sporun uygun kayak pisti alanları ve teknik donanım ile özürlüler tarafından da yapılması da mümkün kılınmış. Aşağıdaki resimde görülecek iki özürlü bayan, uygun dizayn edilmiş kayaklara oturtulduktan sonra,

hiçbir dış yardım gereksinimi duymadan, beraberce piste gelmekte ve pek çok usta işi korkutucu pistleri yanı sıra daha yumuşak eğimler de sahip olan Grouse Mountain'de rahatlıkla kayak yapmanın keyfini yaşamaktadırlar.

Fiziksel olduğu kadar duygusal ve düşünsel bakımdan da büyük bir tatmin sağlayacak bu uygulamanın özürlülerin özbenlik gelişimi için ne denli önemli olduğunu ayrıca vurgulamaya gerek bulunmamaktadır.

“Özürlü bireylerin sportif etkinliklere katılımı toplumun dikkatini özürlü bireylere çekerek olumsuz tutum ve davranışların değişmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Sportif etkinlikler yoluyla özürlüler toplum içinde işbirliği, paylaşım ve kişilerarası ilişkilerin kurallarını öğrenirler. Sportif etkinlikler özürlü bireylerin yaşam kalitesini yükseltir ve kendilerini gerçekleştirebilecekleri bir sosyal ortam yaratır. Tüm bu özellikleri kapsamına alan bir etkinlik olarak spor, özürlülere yaşam boyu önerilmektedir.” (Gür, 2001: 23)

Şekil 3. Vancouver Mount Grouse'da bir engellinin kayak keyfi

SONUÇ

Sonuç olarak, ulaşılabilirliğin, çağdaş bir kentin en önemli yaşam kalitesi göstergesi olduğu bilinmelidir. Kentlerdeki tüm hizmetlerin yürütülmesinde, yerel politikalar, kenti bir engelsiz alan olarak tasarlamalıdır. Bu görev, yalnızca fizik mekan düzenlemelerini yeterli kılmamakta, aynı zamanda bir anlayış değişimini de gerektirmekte ve zorlamaktadır.

Özellikle tüm insanların yaşamlarının en az bir bölümünde engelli olabildiği gerçeğinin anımsatılması ve konunun genel bir bilinç ve duyarlılık unsuru haline gelmesi için sürekli eğitim programları düzenlenmesi de ayrıca önem taşımaktadır.

Günümüz yerel yönetimleri, çağdaş yönetim anlayışı çerçevesinde çok yoğun bir hizmet alanına sahiptir. Bütün bu alanı kapsayacak şekilde doğru planlanmış, etkin ve verimli bir hizmet çıktısına ulaşabilmek için yerel halkın desteği büyük önem taşımaktadır. Bu da her tür işbirliği ve katılım kanallarını da açık tutmayı gerekli kılmaktadır.

Ancak toplumsal bir uzlaşma yaklaşımı, bu zorlu görevde tarafların tümünün yükümlülük üstlenmesini sağlayabilir. Ortak sonuç mutlak refah artışı olarak tüm toplum bireylerine yansır.

KAYNAKÇA

Avrupa Sosyal Şartı Temel Rehber, (2001), Çev. Bülent Çiçekli, Ankara, Seçkin.

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, (1999), *Hareket Engelliler İçin Ulaşımın İyileştirilmesi Rehberi*, Çev. Gülören Gümüş, Deniz Çağlayan, Ankara.

Doğanyüç, S. (2005), *Belediye Kanunu*, Ankara, Seçkin.

Dönümcü, Ş. "Kentler Yaşlılarındır", <http://sosyalhizmetuzmani.org/kentyasli.htm>, (Erişim: 05.09.2006)

Fırat, A.S. (2008), "Belediyelerin Engellilere Dönük Sosyal Hizmet Projeleri", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C.19, S.1, Ankara, ss.89-100

Gür, A. (2001), *Özürlülerin Sosyal Yaşama Uyum Süreçlerinde Sportif Etkinliklerin Rolü*, Ankara, Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını:16.

<http://www.egitimkanada.com/vancouver-kanada-ingilizce-dil-okullari.asp> (Erişim: 01.05.2009)

<http://www.vec.ca/turkish/1/vancouver-best.cfm> (Erişim: 01.05.2009)

<http://www.muhakeme.net/159-nolu-ilo-sozlesmesi-t2455.html> (Erişim: 01.05.2009)

http://www.tempodergisi.com.tr/toplum_politika/13683/ (Erişim: 01.05.2009)

http://www.ozida.gov.tr/ozcalisma/ozurlu_kisilerin_haklari.htm (Erişim: 01.05.2009)

http://www.shcek.gov.tr/Kurumsal_Bilgi/Mevzuat/Yonetmelikler/Ozel_Bakim_Merkezleri.asp (Erişim: 01.05.2009)

<http://www.yerelnet.org.tr/uluslararası/avrupakonseyanlasma7.php> (Erişim: 01.05.2009)

http://www.bcn.es/ciutat-disminucio/angles/a_dec02.html (Erişim: 01.05.2009)

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, (1996), *Avrupa Kentsel Şartı*, Çev. Zerrin Yener ve Kumru Arapkirlioğlu, Ankara, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Yayını.

Odaman, S. (2002), "Küreselleşmeyle Gelen Yoksulluk ve Eşitsizliği Önlemeye Yönelik Olarak Geliştirilen SA 8000 Sosyal Sorumluluk Standardının İşlevi", Yasemin Özdek (Der.), *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Ankara: TODAİE: 311.

Omurilik Felçlileri Derneği (2001), *Herkes İçin Ulaşılabilirlik Seminer Notları*, İstanbul Omurilik Felçlileri Derneği Yayını.

Sartre, J.P. (1965), Bekleyiş, Çev. Nazan-Haluk Dedehayır, Altın Kitaplar.

Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, (1995), *Ulaşılabilirlik İçin Avrupa El Kitabı*, Çev. Hamide Tokmak, Düzeltilmiş Baskı, Ankara, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Yayınları.